

Teaduslik konverents

Eesti
ajakirjandus
1766–1966

Ettekannete teesid

Lühike õppetus

mis sees
monned head rohhud täeda antakse, ni hästi in-
nimeste kui ka weiste haigusse ning wig-
gaduste wasto,

et se
tessel tarwis on, weib moista, kuida temma
peab nou offima ning mis tulles tähhele
panna igga haigusse jures.

Selle kõrwas on weel muud head nouud, õp-
petusfed ning maenitsusfed leida,

teif
meie Eesti ma rahwa kasuks ning siggi-
dusseks ülespantud

esimenne tüf.

Trükkitalde Postisamal. 1766.

Armas Sõbber!

Arta panne immele, et ma sind omimaks Sõbbraks hidan, sest et ma kii tean, et minna ep olle nenda kui sinna pärris orjaks waib pri Innimeseks fünditud ning et minna paljo ausain sind ollen, küsli ei tahha minna nutte selle tühja Wabhe peäle uhle olla ehl siin; ma tuunen ning moistan tõeste, et sinna olled innimenne ni hästi kui minna, ning et meie selle pärrast leil iihhesuggused olleme. Mo südda on ällawagga rõmus kui ma se peäle mõtlen et sinna mo Diggimenne olled Junimalast enneest mul suggulaseks lotud. Ussu agga et minna sind tõe polest süddamest arinastan, sepärrast teen minna ka heamelega nüs innimesse lohus on teiste wasto, se on, ma tahhan sulle nou anda mis läbbi suino tãssi ettespidi peab parreminne lãima, et sa pead figgima, et so atalit õn peab parremaks ja suremaks minnema kui Jummal parrago ruminalusse läbbi, sinna luggu siitadil on olnud.

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO
EESTI KEELE KATEEDER
EESTI NSV AJAKIRJANIKE LIIT

Teaduslik konverents
E E S T I A J A K I R J A N D U S 1766-1966

11.-12. XI 1966

ETTEKANNETE TEESID

Tartu 1966

Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Вилкооли, 18

ТЕЗИСЫ

ДОКЛАДОВ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
"ЭСТОНСКАЯ ПЕРИОДИКА 1766-1966 гг."

На эстонском языке

Vaastatud toimataja J. Peegel

TRU rotaprint 1966. Trükipoognaid 2. Ting-
trükipoognaid 1,8. Arvestuspoognaid 1,5.
Trükiarv 300. Paber 30 x 42. 1/4. Paljun-
damisele antud 19. I 1966, MB 09848.

Tell. nr. 465

Mind 10 kop.

ESIMISEST EESTIKEELSEST AJALEHEST
TALLINNAS

J. Peegel, Tartu

1. Tallinnas hakkas 1858.a. lõpus ilmuma "Missioni-Leht". Jättes kõrvale selle erieesmärgilise religioosse väljaande sisulise vaatluse, paelub meie ajalehe-ajaloo seisukohalt eeskätt tähelepanu selle lisa ("Missioni lehhe Lissa" 1 nr. v.k.j. 21. XII 1858, ilmus kuni 1862.a. juuni alguni), mida peame pidama õigupoolest esimeseks eestikeelseks ajaleheks Tallinnas.

2. "Missioni lehhe Lissa" toimetas pastor Johann Diesfeld. Toimetus (ja ka Kelcheni trükikoda, kus osalt seda lehte trükiti) asus Pikal tänaval Kleeni majas. Lehe sõnumite osa tõi lühiteateid kodu- ja välismaalt (rubriigid "Issama asjast" ja "Wöeralt maalt"). Kodumaised sõnumid on pärit Tallinnast ja selle ümbrusest, peamiselt Harjumaalt. Kohalike sõnumite rubriigis on mõndagi huvipakkuvat: esimese karskusseltsi asutamine Kuusalus, kavatsusest ehitada Paldiski-Tallinn-Peterburi raudtee, Tallinna kooliolu-dest, telegraafiliini viimisest Haapsallu, aerostaatide demonstratsioonist Kadriorus, linna heakorrustustöödest, demograafilist materjali jne. Selle kõrval ei puudu õnnetused, kuritööd ja kiriklikud sõnumid. Lehes leidub arvukalt ka kuulutusi, mis on kultuuri- või ajaloo seisukohalt huvitavad. Luteri kiriku seisukohalt lähtudes on ajalehes ka Maltsveti-liikumist käsitletud, muuseas ka valge laeva ootamist Lasnamäel.

3. Huvitav on väljaande rahvavalgustuslik osa. Näit. kirjutises "Eestimaast" kõneldakse eestlaste kuulumisest soomesugu rahvaste hulka, kõneldakse Eestimaa endisest ebajumalaist ning rahvausundlikest pruukidest. On toodud ülevaade Tallinna kirikute ajaloost, läbi mitme lehenumbri ulatub "kaugõppekursus" kirjutama õppimiseks, millele liitub lugemis- ja arvutusõpetus, jagatakse näpunäiteid majapidamise ning tervishoiu alalt. Kui sise- ja välismaiste sõnumite valik on vaieldamatult juhuslikumat laadi, siis rahvavalgustuslikus osas on vahest ehk rohkem märgata mõnesugust sihipärasust materjalide toimetamisel. Kirjasaatjaid on lehel olnud silmanähtavalt vähe.

4. Esimesel aastal on lehel olnud üle 1600 tellija - seega võrdlemisi suur arv. Kuid juba 1859.a. lõpul kaevatakse lehes, et väljaandmine on seotud kahjudega. Lehe seismajätmise põhjustas ilmselt Diesfeldi pankrottiminek 1862.a.

5. Kuigi "Missioni lehhe Lissa" ilmus suhteliselt lühikest aega ning oli sisuldasa nõrgem kui "Perno Postimees", peame teda eesti ajakirjanduse ajaloos kahtlemata hindama kui ajakirjanduslikele traditsioonidele teetasan-dajat Tallinnas ja Põhja-Eestis.

AJAKIRI "MEELEJAHUTAJA"

(1878 - 1887)

R. Põldmäe, Tallinn

"Meelejahutajat", esimest eesti kirjanduslikku ja perekondlikku ajakirja, ilmus Tartus kirjastaja H. Laakmanni väljaandel 1878.a. juunist 1887.a. lõpuni ebaregulaarselt 7 aastakäiku. Kahest esimesest aastakäigust ilmus kummastki 10 numbrit (480 ja 316 lk.) raamatuformaadis, III aastakäigust 12 nr. (380 lk.) korrapäraselt üks kord kuus, veidi suurendatud raamatuformaadis. IV aastakäigust (1882) algas ajakirjaformaat ja veergude numeratsioon; viimane katkes aastakäigu lõpul. 1882.a. alguses ilmus ajakiri kord nädalas (8 nr.), kuid selle jätkamiseks ei saadud ametlikku luba ja aastakäik viidi 1883.a. keskel lõpule kuukirjana (10 suurendatud nr., kokku 768 veergu); sellega katkes esialgne ilmumine ja vaheaeg kestis 1885.a. alguseni. Perioodil 1878-1883 oli toimetajaks üliõpilane Aleksander Mohrfeldt (hiljem Mäevälja), keda toetasid kaastööga üliõpilased J. Bergmann, Fr. W. Ederberg, M.J. Eisen jt. Ajakiri alustas H. Laakmanni kirjastusel uuesti ilmumist 1885.a., muutudes regulaarseks nädalaajakirjaks; numbri suuruseks oli esialgu 4, hiljem 8 lk., kokku 52 nr. 358 leheküljel. VI aastakäigust (1886) ilmus 48 nr. (384 lk.). Neil kahel aastal oli toimetajaks J. Kunder. Viimane aastakäik ilmus 1887.a. J. Kurriku toimetamisel (52 nr., 412 lk.).

Kirjastaja Laakmanni kavatsuseks oli alguses ainult enda kirjastatud raamatute uuestitrükkimine perioodilises väljaandes ja selleks andis ta ajakirjale paralleelnimetuse "Eesti Biblioteek". Kuid toimetajal kogunes seevõrra

rohkesti uut materjali, et ta täitis numbrid ehtsalt žurnalistliku sisuga. Väljaandja pani rõhku ilusale trüki-
le ja heale paberile, samuti on ajakiri illustreeritud. Esialgu kasutas kirjastaja oma vana pildimaterjali, hiljem hankis ta lisa soome ja vene ajakirjandusest. Enamasti kir-
jutati pildi seletuseks lühike artikkel. III aastakäigule anti kaasa 2 numbrit "Naljakat lisalehte", milles leidub
algupäraseid karikatuure. 1885.a. värbas ajakiri endale
kunstilisteks kaastöölisteks B. von zur Mühleni ja Ed. M.
Jakobsoni, järgmisel aastal ka Paul Haua.

Sisuliselt on "Meelejahutaja" kirjandusliku kallakuga
perekonnaleht. Väljaandja H. Laakmann taotles ka usulis-
moraliseerivat joont, mistõttu hilisemates aastakäikudes
toodi igas numbris kava "Kodune jumalateenistus" (koostas
peamiselt J. Bergmann). Muud religioosset siiski ei leidu.
Väljaandja püüdis rangelt hoiduda poliitikast, kuid tsaari-
truudusest ei saanud mööduda; teisel poolt ironiseeriti
"Kündja" ja "Tallinna Sõbra" reeturlikku tegevust. Esialgu
puudusid kodumaised sõnumid, kuid üksikuid kohalikke tee-
masid (laulupeod, koorilaul, seltside tegevus jm.) käsitle-
takse erikirjutistes. Viimastes aastakäikudes tuuakse sage-
dasti teateid päevasündmustest, eriti kultuurielust Tartus
(Aleksandri-kool, Kirjameeste Selts jne.), samuti avalda-
takse omamaiste kultuuritegelaste (J. Köler, Ph. Karell jt.)
biograafiaid. Viimases aastakäigus kommenteeritakse eesti
ajalehtede sõnumeid, seejuures vaieldakse venestamispolii-
tika vastu ja soovitakse rahvuslike võitlusrinnete lepita-
mist. Ajakirjal on tugevasti pedagoogilist suunda, eriti
viimastel aastatel, kui toimetajateks olid tegelikud peda-
googid J. Kunder ja J. Kurrik. Pikemalt käsitletakse laste
kodust kasvatamist ja tuuakse selle kohta rohkesti ajaloo-
lisi andmeid. Seeriana ilmunud kirjutis "Maja õnnest" ma-
nitseb abielunaist alandlikkusele ja kannatlikkusele. Sa-
gedasti käsitletakse tervishoiu ja arstiabi küsimusi, samu-
ti pakutakse kodusele majapidamisele praktilisi nõuandeid.

Põllumajanduslikud artiklid püüavad parandada talurahva teadmisi kutsealases töös; loomahaiguste kohta tuuakse nõuandeid oma kaastööliselt (loomaarst M. Treumann Rakveres). Lugeja teadmiste avardamiseks tuuakse kirjeldusi ja sõnumeid Venemaa ja selle paljude rahvaste eripäraste eluviiside kohta, seejuures on Soome maa ja rahvas ülekaalus ning laekub isegi algupärast materjali (koduõpetäjannalt V. Elensilt, kes elas Soomes). Tuuakse ülevaateid loodusteaduste eriharudest (geoloogia, meteoroloogia, astronoomia, mineraloogia, geograafia, maadeavastused jne.) ja tehnika uuematest saavutustest; viimasel alal saatis palju kaastööd Rakvere käsitööline A. Heraklides (Treumann), hiljem kirjutas füüsikast ja matemaatikast üliõpilane A. Bilov. Alates 1885.a. tuuakse statistilisi andmeid rahvastiku, hariduse, majanduse jm. küsimuste kohta. Tutvustatakse ka teisi rahvaid Euroopast ja muudelt mandritelt, alates antiiksetest aegadest ja lõpetades moodsa kultuurielu nähtustega.

Praktiliste elualade käsitlemise ja teaduslike saavutuste populariseerimise kõrval haarab ajakirja mahust suure osa kirjandus ja selle arvustus. Soovitatakse paremat ilu- ja tarbekirjandust, äritsevale turukirjandusele antakse aga valusasti pihta. J. Jung kirjutab pikemalt vanemast eesti kirjandusest, tuues olulisi faktilisi andmeid ja soovitades eesti kirjandusliku leksikoni koostamist. Kellegi S. (vist M. J. Eiseni) seeriaartikkel "Eesti uuemad kirjani-
kud" püüab ülevaateid anda tolleaegseist juhtivaist autoreist. Kirjanduskriitika osatähtsus tõusis J. Kunderi ajal ja tema seeriakirjutis "Eesti laulikud" sai aluseks kirjandusloolisele uurimistööle. Tema ettekanne "Laksi Tõnisest" suunab luuletki realismi poole, samuti aitasid tema käsitletused eesti rahvalaulust ette valmistada järgnevat suurt kogumistööd.

Ulatusliku, peaaegu valdava osa ajakirja mahust haarab ilukirjandus. Domineerib tõlkeproosa, mille kunstiline

tase vastab saksa perekonnaajakirjade (näit. "Gartenlaube") omale. E. Marlitti "Kõnamäe kaasad" esindab kõige ehtsamalt tolleaegse naistekirjanduse maitset. Baltisaksa naiskirjaniiku v. Vietinghofi vagatsevad lastejutud on hoopiski pietistlikud ja taanlase H. Chr. Andersen muinasjutud kuuluvad romantikasse. Kuid ei puudu ka realistide teosed (G. Maupassant, Ch. Birch-Pheiffer, B. Björnson, N. Gogol, I. Turgenjev, L. Tolstoi jt.), nii et ajakirja tõlkejutud aitasid realismile teed tasandada eesti kirjandusse. Tõlkeluulet esindavad ülekaalukalt saksa autorid (J. W. Goethe, Fr. Schiller, H. Heine, N. Lenau jt.), kuid ei puudu ka vene ja teiste rahvaste luuletajad (A. Petõfi, J. Krõlov, A. Puškin, M. Lermontov jne.). J. Bergmann esitab tõlkes antiikkreeka väike-eepose "Batrachomūmachia" ja toob proosakatkendeid kreeka suurepostest. Tõlkijatena figureerivad noored ja vähe väljapaistvad kirjamehed (G. Wulff-Õis, G. E. Luiga, A. M. Saar, O. Mägi, J. Leppik jt.).

Algupärane proosa jäi ajakirjas madalale tasemele. Esialgu katsetas sel alal üliõpilaste grupp (J. Bergmann, A. Mohrfeldt, F. W. Ederberg), hiljem lisandusid mõned uued autorid (P. Koit, G. E. Luiga, J. Leppik, H. Krikmann jt.), kes ei saavutanud midagi nimetamisväärsset. Tähelepanevad on A. Baueri originaalsed reisikirjad Ameerikast ja Euroopa suurlinnadest. Algupärasest proosast tundis toimetuse pidevat puudust ja õhutas kaastöölisi selle kirjutamisele, kuid tulemused jäid kahvatuks. Sellevastu hakkas algupärane luule ajakirja veergudel lausa loksama. Esimestes aastakäikudes luule kiratses, ainult J. Bergmann pakkus küpsmaid luuletusi. Mõne aasta jooksul kasvas oluliselt kvantiteet, nii et toimetuse ei jõudnud enam kuigi palju avaldada, seejuures jäi kvaliteet madalaks. Viimastes aastakäikudes esineb peaaegu terve tolleaegne eesti luuletajaskond (G. E. Luiga, M. Lipp, vennad Liivid, J. Tamm, J. Kunder, G. Wulff-Õis, E. Aun, P. Jakobson, K. Krimm, J. Parv, M. Kampmann, K. E. Sõõt, Ed. L. Wõhrmann ja rida teisi).

Tundub, et "Meelejahutaja" olemasolu sai üheks tolleaegse "luuleuputuse" põhjustajaks, teiselt poolt soodustas ajakiri mõnegi talendi väljaarenemist. Kunstilise taseme poolest ei erine "Meelejahutaja" luulenurk muu tolleaegse järelromantilise luule keskpärasusest. Kasvavate maaselt-side nõuete rahuldamiseks trükkis ajakiri ka näidendeid, peamiselt tõlkelisi ja algupäraseid jante, kuid sealsamas ilmusid esmakordselt ka J. Kunderi paremad näidendid ("Kroonu onu", "Mõrsja ja maratsejad"; "Kingu Laos" jäi tsensuuri kinni), mille sündi ajakiri omajagu põhjustas.

Ajakiri tõi sagedasti rahvaluule materjale, eriti regi-värsilisi laule, naljandeid, vanasõnu ja mõistatusi. Viimased kolm žanri segunevad kirjanduslike naljade, aforismide ja kunstmõistatustega, mida pakutakse rohkesti meelelahutuseks. Hakkavad esinema ka ristsõnamõistatused ja originaalsed pildimõistatused.

"Meelejahutajat" toimetati oma aja kohta üsna hästi ja muu ajakirjandus suhtus sellesse enamasti positiivselt. Kuid ajakirja tellijaid leidis üsnagi vähe (tiraaz 1885 oli 500 eks., aastatellijaid umbes 200), nii et väljaandja pidi kogu aeg väljaandele juurde maksma, mis lõpuks viis vajalise ja korraliku tasemega ajakirja pärast 7-aastast illumist väljasuremisele.

NÄDALALEHEST PÄEVALEHENI

M. Kahu, Tartu

1. Euroopa ajakirjandus tekkis XVII saj. algul nädalalehtede kujul. Edasine areng kulges järjest tihedama illumise suunas ja lõppes kõigi rahvaste juures varem või hiljem päevalehtede sünniga. Seda teed mööda on liikunud ka eesti ajakirjandus.

2. Aastail 1806-1878 ilmusid eesti ajalehed nädalalehtedena. Tihedama väljaandmise võimalus polnud üldse päevakorras, selleks puudusid ka igasugused hariduslikud, majanduslikud jm. eeldused. J. V. Jannsen kirjutas ajuti vaid teiste rahvaste päevalehtedest.

3. Esimese sammü nädalalehest edasi tegi Adam Aint, kes 1878.a. palus luba 2 korda nädalas ilmuva "Tartu Eesti Seitungi" väljaandmiseks. Seda õnnestus tal vaid osaliselt teostada 1879.a. Samal aastal ilmus faktiliselt 2 korda nädalas ka J. V. Jannseni "Eesti Postimees", a. 1883-1884 aga J. Kõrvi "Valgus". Tingimused päevalehe väljaandmiseks ei olnud veel küpsed.

4. Teadaolevalt esimest korda pidas eesti päevalehte vajalikuks A. Grenzstein 1885.a. Oodatud murrangu meie perioodikas saatis korda aga K. A. Hermann "Postimees", mis 1887.a. hakkas ilmuma 3 korda nädalas, 1891.a. juba - päevalehena. 1890. aastail tegi A. Grenzstein nurjunud katse "Olevikku" teiseks päevaleheks muuta. Aastakümne püsis "Postimees" ainsana.

5. Aastal 1900 võeti ette vähemalt 4 katset uute päevalehtede asutamiseks Tallinnas ja Tartus. Neist õnnestus ainult üks - "Teataja" (1901-1905). Järgnevail aastail hakkas 2-3-6 korda nädalas ilmuvaid eesti ajalehti järjest enam tekkima; eriti hoogsalt tekkis neid a-il 1905-1907.

6. Eesti tööliste päevalehe väljaandmise esimene katse tehti juba 1905.a. Peterburis, teine - 1914.a. Narvas. Püsivamalt sai see teoks 1917.a. ("Kiir" Tallinnas).

XIX SAJANDI AJAKIRJANDUSE ABI EESTI
RAHVALUULETEADUSE ARENDAMISEL

E. Laugaste, Tartu

Eesti rahvaluule kogumise kui erakordselt ulatusliku ja tulemusriikka kultuuriloolise ja teadusliku ürituse õnnestumine oli tingitud kolmest tegurist: 1) soodus ajamoment, 2) ettenägelikud, süsteemikindlad ja avapilgulised töö algatajad ja teostajad, 3) tõhus ajakirjanduse abi. Viimasele neist on siiaaani pööratud tähelepanu vähem kui see väärrib.

Lühike selleteemaline ettekanne suudab probleemist välja tuua vaid üldiseloostuse ja tutvustada avaliku sõna suhtumist eesti folkloristika probleemidesse.

Ajakirjanduse mõju on eesti rahvaluuleteaduse ajaloos 19. sajandi kestel tunda igal sammul, see peegeldub eriti selgesti vabatahtliku kaastööliste võrgu moodustumisel dr. J. Hurda ja M. J. Eiseni ümber.

Ajakirjandus tutvustas 1) rahvaluule uurijate tööd, 2) rahvaluule põhiküsimusi, 3) avaldas kogumisüleskutseid, selgitusi ja aruandeid, 4) tõi esimesi teaduslikke tähelepanekuid, 5) avaldas tekste kõikide žanride alt.

Põgusaid vihjeid rahvaluulele leiame juba esimesest eestikeelsest ajakirjast "Lühike õpetus" (1766-1767), O. W. Masingu "Maarahva Nädalaleht" trükkis muistenditekste, Rosenplänteri "Beiträge" III esimese üleskutse ja "Perno Postimees", "Eesti Postimees", "Olevik", "Kündja", "Sakala", "Meelejahutaja", "Oma Maa" avaldasid artikleid, üleskutseid, aruandeid, originaal- (ka noodid-)

tekste eesti ja naaberrahvaste varamust.

Ajakirjanduse suhtumine eesti rahvaluulesse oli üldiselt positiivne, välja arvatud Jannsen, kes ei suutnud hinnata rahvalaulude ja muinaslugude väärtust, viimastes leidis vaid põlastusväärset ebausku. Sajandi lõpu poole käsitleti ajakirjanduses rohkesti ka põhimõttelise tähtsusega teemasid tekstide publitseerimise ja uurimisesannete, žanride ja terminoloogia alalt ning kritiseeriti ühe või teise folkloristi tööd.

Rahvaluule kogumisel oli ühtlasi poliitiline tähtsus rahva iseteadvuse äratamiseks võitlusele balti mõisnike vastu.

Lüüaldamata võib summeerida: ajakirjanduse tõhusa toetuseta oleksid J. Hurt ja M. J. Eisen vaevalt sellisel hulgal suutnud materjali kokku kanda ja selle süstemaatilisele avaldamisele ning mitmekülgsele kasutamisele alust rajada.

TSAARIVALITSUSE TSENSUURIPOLIITIKA PÕHISUUNAD EESTI AJAKIRJANDUSE SUHTES XIX s. II POOLEL

S. Issakov, Tartu
(Ettekanne vene keeles)

1. O. Tsaarivalitsuse tsensuuripoliitika, mida viis ellu Trükiasjade Peavalitsus Peterburis, ei olnud XIX saj. teisel poolel eesti ajakirjanduse suhtes sugugi ühesugune. See muutus aeg-ajalt, sõltuvalt mitmesugustest teguritest ning ei olnud igal üksikul perioodil sugugi ühtlaselt sirgjooneline, vaid üsna kõikuv ning puhuti sisemiselt vastuokslikki.

2. O. Nikolai I tsensuuripoliitika eristusjoneks on silmanähtavalt lihtlabasem ühesuunalisus, mis lõpptulemusena viis rahva jaoks määratud trükisõna keelamiseni üldse.

3. O. 1856. aastaga algab uus periood, mida võiks iseloomustada kui tsarismi "liberaalse neutraliteedi" ajajärku eesti perioodilise trükisõna suhtes.

4. O. Olukord muutub m. s. 60-ndate aastate keskel, seoses Venemaal teravnenud võitlusega nn. "Baltimaade küsimuse" ümber. Kõrgeim tsensuurivõim asub balti erikorra suhtes avalikult eitavale seisukohale ning hakkab üpris heatahtlikult suhtuma eesti ajakirjandusse, nähes viimases oma liitlast Balti kubermangude germaniseerimise vastu peetavas võitluses baltisakslastega. Kuid see tsensuuri "heasoovlikkus" oli passiivne ning taganes tavaliselt baltisakslaste poolt eesti ajakirjanduse vastu toimepandud rünnakute ees, nagu see nähtub "Sakala" ajaloost.

4. 1. 1870-ndate aastate lõpul ja 1880-ndate algul jõuab kõrgeim tsensuurivõim arusaamisele, et eesti ajakirjandus ei ole kaugeitki ühtne, vaid et selles on kaks suunda - venemeelneja saksameelne. Siitpeale algab tsensuurivõimude diferentseeritud suhtumine eesti ajakirjandusse.

5. 1880-ndate aastate esimesel poolel läheb tsarism üle Baltimaade järjekindlale venestamisele; sellega kaasneb järsk muudatus tsensuuri suhtumises eesti ajakirjandusse. Kogu eesti ajakirjandust vaadeldakse nüüd venestamise seisukohalt: kas ajalehed aitavad sellele kaasa või - vastupidi - töötavad sellele vastu.

6. Ajapikku tulevad kõrgemad valitsusvõimud järeldusele, et eesti ajakirjandus tervikuna (välja arvatud "Valguse" taolised ajalehed) on venestuspoliitikale kahjulikud ja avaldavad sellele vastupanu - ehkki passiivset. Sellest kasvab nõue alustada otsustavat pealetungi ajakirjandusele ning selle ilmumist otsustavalt piirata.

Kerkis koguni küsimus eesti ajakirjanduse täielikust keelamisest, kuid selleni siiski mitmesugustel põhjustel ei mindud.

7. 0 . Ligikaudu 1880-ndate aastate keskel algab eesti ajalehtede ja ajakirjade tagakiusamise süngeim periood, millele on ehk kõige iseloomulikum "Virulase" saatatus. Uusi väljaandeid ei lubatud. Kunstlikult pidurdati juba olemasolevate ajalehtede ja -kirjade edasist arengut. Ajalehtedes ilmuvate kirjutiste kohta kehtestati äärmised kitsendused; keelati:

7. 1. igasugune kriitika tsaristliku Venemaa riigikorra ning -võimude kohta;

7. 2. kõik, mis näis olevat ohtlik venestuspoliitikale, sealhulgas tihtipeale ka kirjutised eestlaste rahvuslikust arengust;

7. 3. kõik, mis riivas õigeusku jne. jne.

7. 4. Tsensuur jälitas ka ajaloolisi jutustusi ning artikleid, mis käsitlesid eestlaste võitlust sakslaste vastu.

8. 0. Tsensuuri poolt eesti ajakirjandusele tehtud kahju on väga suur. Praegu ei ole meil veel võimalik selle ulatusest täielikku ülevaadet saada.

EESTI SATIIRIAJAKIRJANDUSE ALGUSEST

(kuni 1905. aastani incl.)

A. Palm, Tartu

1. Rahvanaljandite rohkus näitab eestlase loomumoadusena nalja- ja pilkehimu. Ilukirjanduses ja ajakirjanduses seevastu olid huumor ja satiir kuni XIX sajandi lõpuni visad võrsuma. Kummalgi alal tõi murrangu suur

humorimeister E. Vilde.

2. Satiiriajakirjandus tegi läbi needsamad arenguetapid, mis on iseloomulikud kogu meie ajakirjandusele. Esimesel etapil paiknesid nalja- ja pilkepalad muude materjalide kõrval ajalehe veergudel, teisel etapil tekkisid eri naljalised, kolmandal iseseisvad satiirilehed. Kui esimene etapp oli pikk (ligi pool sajandit), sest ühiskondlik areng ja rahva kultuuritase polnud veel jõudnud vajalikule kõrgusele ning tsensuurivärv oli väga kitsas, siis XX sajandi alguseks oli vajalik eelduste miinimum saavutatud (autorite, lugejate, karikatuurimeistrite näol; ka tsensuur oli mõnevõrra lõdvenenud) ja eriti 1905.a. alates arenes satiiriajakirjandus hoogsas tempos.

3. Murranguliseks sündmuseks eesti satiiriajakirjanduse rajamisloos kujunes "Teataja Naljalisa" käimapanek 1901. aastal ja tema menukas toimetamine 2,5 aasta kestel. Pärast tema keelamist oli juhtivaks satiirileheks "Uudiste naljaosa" (1904-1905). Mõlema pilkelehe entusiastlikuks ellukutsujaks ja toimetajaks, samuti sõnalise osa viljakaimaks autoriks oli E. Vilde. "Teataja Naljalisa" ümber koondus arvukas noorte autorite kollektiiv, kelle seast kerkis mõnigi tulevikumees (J. Lilienbach jt.). Erilise kaalu kummalegi väljaandele andis nende progressiivne ja järjekindel võitlev suund. Ka eesti karikatuurikunstile rajati siin alus (mõlemas väljaandes kokku avaldati ca 400 karikatuuri). Ilmudes oma aja kohta üllatavalt suurtes tiraažides (6000-20 000 eks.), valmistasid nad ette pinna, kust juba 1906. aastast alates iseseisvad satiirilehed startida võisid.

4. Aastail 1902-1905 ilmus ka rida väikesi poolperioodilisi nalja- ja pilkeväljaandeid, millest kõige elujõulisemaks kujunes mitmete nimetuste all ilmunud "Meie Matsi" seeria. Neilgi väljaandel oli tõhus osa teerajajaina satiiriajakirjadele ja "Meie Matski" sai 1906.a. algul esimeste hulgas loe ajakirjana ilmuma hakata.

"TEATAJA" SAAMISLOOST

J. Käosaar, Tallinn

Materialistliku ja sotsiaaldemokraatliku mõtte areng eesti intelligentsi hulgas oli XIX sajandi lõpukümnendi keskel jõudnud sellise astmeni, et vastavad ringkonnad hakkasid otsima võimalusi oma ideid populariseerida trükisõnas. Esimeseks tribüüniks sai neile Tartus "Postimees" E. Vilde tegelikul toimetamisel aastail 1894-96. Kui "Postimees" sai aga eesti klerikaal-natsionalistide häälekanadjaks, otsiti uusi võimalusi materialistlike ja sotsiaaldemokraatlike ideede levitamiseks. Sel eesmärgil anti välja koguteost "Lõbu ja teadus" (1898 ja 1899) ning alates 1899. aastast ajakirja "Rahva Lõbuleht" samade isikute poolt. E. Vildel õnnestus Narvas "Virmalise" toimetajana lehe ümber koondada paljusid meie demokraatlikke mõtlejaid. Kuid selleleegi üritusele tehti reaksiooniliste jõudude poolt järsk lõpp.

Tartu ja osalt Peterburi eesti demokraatlike üliõpilaste ja nendega liitunud intelligentsi keskel on sajandi lõpul korduvalt arutlusel olnud oma ajalehe asutamine Tallinnas. Eeskujuks on siin olnud tollane läti ajakirjandus. Tartus oli "Postimehe" ümber koondunud eesti klerikaal-natsionalistlik kodanlus. Tallinn aga kui tõusva kodanluse ja areneva proletariaadiga linn ei omanud ühtegi ideoloogiliselt suunatud ajalehte.

"Teataja" asutamise idee ja selle teostamine on seni üldkätebivalt omistatud ainuüksi lehe omanikule ja toimetajale K. Pätsile. Seda kinnitavadki paljud kaasaegsed. Lähem uurimistöö ja kriitilisem analüüs tõestavad aga, et "Teataja" mõtte tegelikuks algatajaks oli E. Vilde (vt.

ka E. Laamani K. Pätsi monograafiat, N. Kannu jt. väiteid). E. Vilde kui tuntud sotsiaaldemokraat ei tulnud muidugi küsimusse ajalehe toimetajana. K. Päts oli aga tsaarivõimudele vastuvõetav kui apostlikku õigeusku isik, kes oli ka oma haridusliku ja sõjaväelise astme poolest sobiv, nagu see ilmneb selgesti tsensor J. Jõgeveri ametlikust seisukohast. Jõgever soovitas K. Pätsi kui vastastjõudu Eestis seni valitsevale luterliku kiriku vaimule. Ent teiselt poolt ei tohi maha salata tõsiasja, et K. Päts üliõpilasena võttis aktiivselt osa Tartu demokraatliku ringkonna tegevusest. Nii võttiski ta kui reaalspoliitika ja majandusmees omaks Vilde uue ajalehe idee ning asus koos temaga ja teiste mõttekaaslastega selle teostamisele.

Kuidas kulges "Teataja" asutamise käik? Leht sai Trükiasjade Peavalitsuselt ilmunisloa 9. VI 1901. Kuid enne seda oli juba ligi aasta selleks eeltöid tehtud. Avaldus "Teataja" asutamiseks on Trükiasjade Peavalitsusse saabunud juba 26. VIII 1900 ning Tallinna ja Tartu üksik-tsensorini on vastav vahekiri jõudnud 12. IX 1900. Märkimisväärne on aga asjaolu, et samal ajal on taotletud veel kahe päevalehe väljaandmise luba Tallinnas. Üks taotlus oli A. Perdi poolt - "Päevalehe" nimelisele ajalehele, mille toimetajaks oli ette nähtud E. Brunberg (Bornhöhe), ja teine "Teataja" asutajate seniselt aatekaaslaselt J. L. Jürgensilt, kes taotles "Uudiste"-nimelist päevalehte. Millega viimase tegevust motiveerida, pole veel selge. Loa sai teatavasti ainult "Teataja".

"Teataja" toimetuse ja kaastööliste organiseerimine langes praktiliselt suures osas Vilde õlule. Lehe ümber koondusid silmapaistvad demokraatlikud jõud Tartust, Peterburist ja mujalt - õieti koondati siia samad mehed, kes moodustasid Vilde toimetatud "Virmalise" kaastööliste põhikaadri, millele muidugi lisandus ka uusi.

Väärib märkimist, et juba "Teataja" loa taotluse ajal olid "Postimehe" juhtivad isikud ärevil ning nad

tegid katseid värvata noori ja andekamaid haritlasi Riiaist, Peterburist ja mujalt enne uue, nende vastasleeri lehe ilmumahakkamist oma teenistusse.

"Teataja" kujunes radikaalseks, demokraatlikuks, avalik sotsiaaldemokraatlik ilme ei saanud tsaari-Vene tingimustes tollal veel küsimusse tulla. Aga ka toimetaja K. Päts oli kaugel sellisest suunast. Tegelikult sai aga olevate võimaluste piirides lehe ideoloogilise palge määrajaks E. Vilde. "Teataja" esimesed juhtkirjad ja suur poolemika "Postimehega" on osutunud lähemal uurimisel suures osas Vilde omadeks. Lisaks avaldus lehe poliitiline suund kõige ilmekamalt ulatuslikes välispoliitilistes ringvaa-teis ja artiklreis, mis olid samuti Vilde teadliku sule silmapaistvaid tooteid.

Kuigi K. Päts ei jaganud toimetustliikmete pahempoolseid vaateid, valitses seal üsna demokraatlik ja kolle-giaalne vaim. Oluline on see, et toimetajal tuli arvestada rahvahulkade, s. t. lugejaskonna nõudeid. Nõnda kujunes "Teatajast" radikaalne, demokraatlik ajaleht, millel oli küllaltki suur mõju 1905.a. revolutsiooni-eelseil aastail eesti ühiskondliku mõtte suunamisel.

TARTU ÜLIÕPILASTE LENDLEHTEDEST SAJANDITE VAHETUSEL

L. Eringson, Tartu

1. XX saj. algul puhkenud Vene kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis etendas juhtivat osa Venemaa proletariaat, kelle loomulikuks liitlaseks oli talurahvas. Seoses tööliste ja talurahva võitluse aktiviseerumisega hakkas poliitilisest võitlusest osa võtma ka demokraatlikult meelestatud intelligents, selle hulgas üliõpilased.

2. Arvukad arhiivilandmed tõestavad, et progressiivsemalt meelestatud Tartu üliõpilased püüdsid astuda võitlusse tsaristliku vägivallavõimuga juba XIX saj. lõpul, kasutades selleks proletariaadi võitlusvormi - streiki. 1902.a. organiseerisid üliõpilased esimese poliitilise demonratsiooni, mis toimus loosungi all "Maha isevalitsus!"

3. Tartu üliõpilaskonna aktiviseerimisel ja noorsoo eesrindliku osa poliitilisel kasvatamisel etendasid tähtsat osa üliõpilaste illegaalsed lendlehed, proklamatsioonid ja üleskutsed.

4. Esmakordselt ilmusid ülikooli ja veterinaaria-instituudi üliõpilaste arvukad üleskutsed ning lehdlehed streigi puhul 1899.a. Need olid välja antud "Tartu ühendatud maiskondade ja organisatsioonide liidunõukogu" nimel, kirjutatud käsitsi ning paljundatud hektograafil. Lendlehed olid mõeldud streikivate üliõpilaste moraalseks toetuseks. Kriitilise sõnaga lehtede väljaandmine 1901. aastal seoses eeskätt 183 Kiievi üliõpilase sõjaväkke saatmisega tsaarivalitsuse poolt.

5. 1902.-1904.a. levisid üliõpilaste lehdlehed mitte ainult üliõpilaste, vaid ka linna elanikkonna hulgas ning garnisoni väeosades. Ilmusid üleskutsed ka eesti keeles. Seoses VSDTP Tartu organisatsiooni tekkimisega muutusid lehdlehed ja proklamatsioonid poliitiliselt sihi-kindlamateks. Nad kajastasid kõige aktuaalsemaid päevaküsimusi, selgitades neid leninlikest seisukohtadest läheduses.

6. Esimesed üliõpilaslendlehed soodustasid õppiva noorsoo poliitilise teadlikkuse kasvu, tugevdasid sidemeid teiste ülikoolidega, paljastasid tsarismi reaktsioonilist olemust, kutsusid poliitilisse võitlusse ka elanikkonna teisi kihte. Nad valmistasid oluliselt ette üliõpilaste osavõttu Esimesest Vene revolutsioonist.

VALTER KAAVER JA EESTI PROLETAARNE
AJAKIRJANDUS

O. Kruus, Tallinn

1. Proletaarse päritolu, perekondlike ja Võru revolutsiooniliste traditsioonide, filosoofilise ja sotsialistliku kirjanduse lugemise ning Nõukogude Venemaalt naasnud sugulase, punaarmeealase Karl Ermeli jutustuste mõjul omandab Valter Kaaver juba kooliõpilasena pahempoolse maailmavaate ning esineb ajakirjanduses ja Eesti Koolinoorsoo Keskliidu kongressidel (1922. ja 1923.a.) kodanliku natsionalismi ja reaktsiooni vastu.

2. Võru gümnaasiumi õpetaja Aleksander Antsoni inmustusel võtab Valter Kaaver aktiivselt osa pahempoolse koolinoorsoo ajakirja "Viisnurk" loomisest (I vihik ilmus 1923. aasta kevadel).

3. Pärast gümnaasiumi tutvub Valter Kaaver Tartus Sotsiaal-Filosoofilise Üliõpilaste Seltsi revolutsiooniliste noortega ja tutvub põhjalikumalt marksistliku õpetusega.

4. Innukalt võtab Valter Kaaver osa Aleksander Antsoni poolt loodud pahempoolsest kirjandusealmanahhist "Aktisioon", kus temalt ilmub 18 revolutsioonilise suunitlusega luuletust; V. Kaaveri artiklid jäävad aga "Aktisioonis" avaldamata.

5. 1926. aasta lõpul astub Valter Kaaver Eesti Tööliste Partei liikmeks ja alustab kaastöö tegemist ETF toileagegsele häälekandjale "Proletaarlane". Esiletõstmist vääriavad V. Kaaveri teoreetilised artiklid "Intelligentsi osa proletariaadis" ja "Proletaarlane noorsugu ja "rahvuslik kasvatus"" ning tema huvitav analüüs Mait Metsanurga

romaanist "Jäljetu haud".

6. Ettekandes käsitletakse ka Valter Kaaveri kaastöö probleemi 1927. aasta algul ilmunud proletaarsele ajalehele "Kiir" ning tema katseid rajada proletaarset noorsooajakirja Tallinnas; ajakirjade "Noorte Hää" ja "Võitlus" esimesi numbreid ja nende väljaannete sulgemist politsei poolt ja V. Kaaveri kirjutisi nendes.

7. Valter Kaaver Eesti Tööliste Partei häälekandja "Edasi" toimetajana Tallinnas; võitlus ajalehe väljaandmiseks pärast korduva sulgemisi politsei poolt. V. Kaaveri kirjutised "Edasis", eriti Irboska 1919. aasta veriste sündmuste interpretatsioon ja reisimuljete jutustamine Nõukogude Liidust.

8. Lõpuks antakse ülevaade Valter Kaaveri kaastööst Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelses ajakirjanduses.

LEGAALSE REVOLUTSIOONILISE TÖÖLISAJA-
KIRJANDUSE PARTEILISEST JUHTIMISEST KODANLIKUS
EESTIS SÕJAJÄRGSE REVOLUTSIOONILISE KRIISI
AASTAIL (1920-1924)

K. Tammistu, Tallinn

1. Pärast kodusõda võttis kodanlik diktatuurivalitsus Eesti töölistelt põhiseaduses ettenähtud vabadused, muuhulgas ka trükiabaduse. Töölisklass alustas Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel visa võitlust oma legaalse ajakirjanduse eest. Seejuures lähtus EKP õige suuna leidmisel Kommunistliku Internatsionaali otsustest ja V. I. Lenini vastavatest seisukohtadest.

2. Eestimaa Kommunistlik Partei ühendas oskuslikult illegaalse töö legaalsega ning kasutas igati ära võimalused, mis avanesis legaalse töölisajakirjanduse väljaand-

miseks ja kodanluse töölisajakirjanduse-vastaste väljaastumiste paljastamiseks.

3. Legaalse töölisajakirjanduse olulisemad küsimused arutati läbi EKP Keskkomitee või tema Poliitbüroo istungitel. Legaalsete väljaannete ilmumise ja sisu eest määras Keskkomitee vastutavaks ühe oma liikmetest (V. Kingisepp, J. Anvelt), kellega toimetuse pidas sidet, lahendas esilekerkivaid küsimusi ning kellelt ta sai juhtnööre tööks.

4. Legaalse töölisajakirjanduse väljaannete toimetuse ja talituse valis partei oma esindajate kaudu tööle ustavaid inimesi, kes olid võimelised täitma EKP kongresside ja Keskkomitee poolt töölisajakirjandusele antud ülesandeid ja hoidsid toimetuse saladusi.

5. Töölisajakirjanduse probleemid olid korduvalt parteiorganisatsioonide, aktivistide ja legaalsete vastutavate töötajate nõupidamiste päevakorras. EKP Keskkomitee vastutavad töötajad selgitasid ja andsid seal nõupidamisest osavõtjatele legaalse ajakirjandusega seotud ülesandeid. Peale selle koostati aktivistide jaoks ka masinal kirjutatud abimaterjale legaalse töölisajakirjanduse ülesannete ja lugejate kohustuste selgitamiseks töörahva koosolekutel ning töölikirjasaatjate õpetamiseks.

6. Eestimaa Kommunistlik Partei kasutas oskuslikult olemasolevat revolutsioonilist ajakirjandust, tegi tööjaotuse: mida sai legaalselt kirjutada, selleks ei raisatud aega ega tahtejõudu põranda all. Kuid see, mis põrandapealsetel kommunistidel suhu pidi jääma, öeldi välja illegaalselt ilmuvas partei häälekandjas "Kommunist" ja lendlehtedes. Vastavalt poliitilisele olukorrale aga muudeti legaalses töölisajakirjanduses avaldatavate materjalide tooni ja vajaduse korral kutsuti lugejaid asendama senist nõudmiste taktikat võitlusega töörahva valitsuse eest.

NÕUKOGUDE EESTI AJAKIRJANDUS SUURE ISAMAASÕJA AASTAIL

G. Reitsak, Tallinn

Nõukogude Eesti ajakirjandus Suure Isamaasõja perioodil ja tema osatähtsus nõukogude rahva ajaloolises heitluses hitlerlike rööv vallutajate vastu nõuab igakülgselt valgustamist ja uurimist järgmistel põhjustel:

1. Isamaasõja-aegsetes ajalehtedes ja ajakirjades on üksikasjalikult fikseeritud meie rahva meeleolu, teod ja õhvid, mis tagasid talle võidu.

2. Kaastöö sõjaaegsetes ajalehtedes ja ajakirjades oli paljudele meie ajakirjanikele karmiks, kuid põhjapanevaks kooliks. Sellest aktiivist võrsus meie sõjajärgne ajakirjanike kaader. Tuntumate ajakirjanike enamik on teinud läbi oma kutselise algkooli sõjaaegsete ajalehtede ja raadio kirjasaatjatena ning toimetuste liikmetena.

3. Sõjapäevil omandasid meie ajakirjanikud hindamatuid kogemusi, nad suutsid täita kommunistliku partei poolt nendele antud ülesanded: nad innustasid nõukogude inimesi kangelastegudele võidu saavutamiseks, tugevdasid nõukogude rahvaste sõprust ja ühtekuuluvust, aratasid viha ja põlgust vaenlase vastu, tutvustasid parimaid võitluskogemusi.

Lähtudes neist põhjustest, olemasolevast materjalist ning ajaloolisest taustast tuleb teema "Nõukogude Eesti ajakirjandus Suure Isamaasõja aastail" jaotada kindlalt piiritletud neljaks osaks.

Esimene osa hõlmab ajajärku alates 23. juunist 1941 kuni augusti lõpuni samal aastal. Tol ajajärgul ilmusid meie vabariigis kümned ajalehed ja ajakirjad, andes oma panuse võidu heaks.

Teine meie ajakirjanduse sõjaaegse arengu etapp algab siis, kui ajalehed ja ajakirjad hakkasid ilmuma Nõukogude tagalas. Kangelasliku ja traagilise episoodi moodustab "Rahva Hääle" väljaandmine blokeeritud Leningradis. Järgneb "Rahva Hääle" Moskva periood, "Sõjasarve" jt. väljaandmine.

1944.a. algul kolis "Rahva Hääle" toimetus Leningradi. Sünnimaa peatse vabastamise ootel koondasid ajakirjanikud siin oma jõude, valmistusid eelseisvaks tööks Eesti NSV pinnal. 29. veebruaril ilmus "Talurahvalehe" esimene number, anti välja partisaniajaleht "Tasuja". "Sovetskaja Estonia" esimene number ilmus 19. veebruaril.

Kolmanda ja võib ütelda tähtsama peatüki Suure Isamaasõja-aegse ajakirjanduse ajaloo moodustab sõjaväeajalehtede tegevuse kirjeldamine ja analüüs. Siia kuuluvad järgmised väljaanded: territoriaalkorpuse ajaleht "Nõukogude Kaitsel", 1942.a. algul asutatud 7. diviisi häälekanaja "Punaväelane", 249. diviisi ajaleht "Tasuja", tagavarapolgu ajaleht "Punaväelane-Krasnoarmejets", samuti ka sõjalaevastiku ajalehed.

Sõjaaegse ajakirjanduse ajaloo lõppvaatuseks on meie ajakirjanike tegevus vabastatud Nõukogude Eesti territooriumil - "Rahva Hääle" ilmumine Võrus, Tallinna vabastamine ja "Päevauudised", ajalehtede ilmumine Tartus, Pärnus, Haapsalus, Kuressaares ja mujal.

TÄNAPÄEVA FÖLJETONI PROBLEEMIDEST

R. Aarma, Tallinn

1. Satiiri kui kirjandusliigi mahajäämuse põhjused.
Neid tuleb otsida eelkõige väärades arusaamades satiiri ülesannetest. Iga ajajärk on ka satiiri valdkonnas andnud autoreid, kelle nimed jõuavad unustusehõlma vajuda juba

nende eluajal ja ka esile kergitanud neid, kelle looming elab läbi sajandite. Aeg ja tingimused võivad muutuda, kuid ekslikud, arengut pidurdavad arusaamised ei tarvitse kaduda samaaegselt.

2. Milliste raskustega põrkavad kokku tänapäeva fõljetonistid?

Me ei kohta enam nii naiivseid inimesi, kes ühe konkreetse kolhoosiesimehe kritiseerimises näeksid kaljaletungi kolhoosikorrale. Üsna harva esineb juhtumeid, et meie elu puudustest avalikku kõnelemist kiputakse tõlgendama vee kallamisena nõukogudevaenuliku propaganda veskile. Satiiri vastased on ümber orienteerunud, nad nõuavad üksiknähtuste kritiseerimist ning üldistuste vältimist. Tunnistatakse ka kriitika vajadust, kuid taotletakse, et fõljetonist ajaks läbi ilma ironia ja sarkasmita - see diskrediteerivat kritiseeritavat. Esitatakse nõudmisi: ärge kritiseerige miilitsaid, kooliõpetajaid, kommunistliku töö eesrindlasi, sest see kisub alla nende autoriteeti.

Need on rünnakud satiiri löögijõule.

Kirjandus on kutsunud meie elu peegeldama tõetruult ja igakülgselt, ta peab külvama optimismi ja innustama inimesi, aga ka piitsutama kõike seda, mis pidurdab ühiskonna edasiliikumist. Satiiri fookuses on meie tegelikkuse varjuküljed. Halvasti kasutab satiiri löögijõudu see fõljetonist, kes ikka ja jälle oma eesmärgiks seab üksikjuhtude registreerimise, üksikute sulide paljastamise; nendega on tegelema seatud teised organid - revidendid, miilits, kohus. Satiir peab tegelema negatiivsete nähtustega ja siin juba üldistusest ei pääse.

3. Kuidas suurendada satiiri mõjujõudu?

Hiljuti analüüsiti Eesti NSV Ajakirjanike Liidus Viljandi ja Kingissepa rajooniajalehtede veergudel ilmunud fõljetone. Selgus, et u. 80% neist on kirjutatud miilitsaja kohtuorganite materjalide põhjal. Isegi tavalist kriitikavastust nende palade peale enamasti ei järgnenud, sest

tada oma töö erilise viljakusega.

Milles seisab asi? Enamasti väheses kunstimeisterlikkuses.

Kui palju saadetakse meie satiiriajakirjadele praegu näiteks sapiseid mõtteavaldusi intellektuaalse luule aadressil. Enamus neist ei näe trükimusta küündimatuse tõttu. Avaldamist leidnud selleteemalised fõljetonid aga on suutnud esile kutsuda vähe vastukaja, sest nad jäävad sõnameisterlikkuselt alla kritiseeritavatele paladele. Aga Hermelini "Porikuu sonaadi" mõju luuleveiderduste ohjeldamisel ei eita nüüd enam isegi selle paroodia omaaegsed ägedamad ristilööjad. Kirjanduslike moenarruste vastu väljastumise hea eeskujuna meenutatakse tänapäevani Ed. Vilde "Tokerjaid" ("Üuel teel").

Säärastest mõistetest, nagu kujundlikkus, süžee arendus, kompositsioon, puánt jne. millegipärast võime rääkida vahest ehk mõne veste või humoreski puhul; kui aga on tegemist fõljetoniga konkreettsel teemal, siis leidub seal enamasti väga vähe, mis seda eraldaks kõige harilikumast kriitilisest ajaleheartiklist.

Ettekandja arvates takistavad fõljetoni arenemist niihästi need, kes kabuhirmus üldistamisohu ja muu selletaolise ees püüavad satiirilt murda tema hambaid, kui ka need, kes serveerivad lugejale satiiri sildi all materjale, millele pole võimalik läheneda elementaarsemategi kirjanduslike nõudmistega.

4. Mida tuleks teha fõljetoni arengu hoogustamiseks?

Satiiri üle üldse ja fõljetoni üle eriti on vaja teha rohkem juttu. Õlemäsolevat täset on tarvis asjalikult vaagida. Kriitika kritiseerimine on meil väga moes, kuid ilmuva satiirikirjanduse ümber valitseb vaikimise vandenõu.

Kindlasti tuleks toimetustel fõljetonide suhtes tõsta nõudlikkust. Elav osavõtt satiirivõistlustest näitab, et pole puudu inimestest, kes oleksid valmis satiirizannride viljelemisele jõudu mööda kaasa aitama. Kuid loomuli-

kult orienteeruvad nad avaldatavate materjalide tasemele. Kui me ei hoolitse selle taseme tõstmise eest, ei pääse me mõiaringist.

Aeg on hakata tegelema satiiriteooriaga. Tundub, et see on praegu veel mahajäänum valdkond kui fõljeton ise?! "Kirjanduslik entsüklopeedia" iseloomustab fõljetoni kirjanduslike ja ajakirjanduslike žanride piirimaal seisvana. Kas just siit ei tule otsida põhjust, miks kirjanikud ei pea fõljetoni oma murelapseks, ajakirjanikud aga omakorda loodavad kirjanikele?!

MASSIKOMMUNIKATSIOONI KANALITE SPETSIIFIKAST JA OMAVAHELISEST SEOSEST

I. Triikkel, Tallinn

Et ajakirjandus suudaks täita neid suuri ülesandeid, mida talle seab kommunismi ehitamise ajastiil, vajab ajakirjandus kaasaegsete informatsiooni ja ideede levitamise vahendite (massikommunikatsiooni kanalite) ja nende kaudu rahvahulkadega suhtlemise teooriat.

Sotsioloogia annab meile esimesed vastused ühe või teise kanali mõjujõust suhtlemisel rahvaga, aitab välja selgitada nende kanalite mõjusfääride diferentseerituse. Esimesi samme astutakse kommunikatsiooniprotsessi vastuvõtu faasi ja seda kujundavate sotsiaalpsühholoogiliste tegurite uurimisteks. Tundmata maa ootab uurijat aga kanalite spetsiifika valdkonnas. Meie ei tea, kuidas mõjustab kanal informatsiooni vahendamise protsessi ja selle omaksvõtmist adressaadi poolt. Need küsimused nõuavad aga vastust. Raadio ja televisiooni kui kõige kaasaegsemate ja tehniliselt komplitseeritud kommunikatsiooni kanalite teooria loomine on saanud mõõdapääsmatuks vajaduseks.

Ettekandes antakse põgus ülevaade massikommunikatsiooni kanalite kujunemisest. Tutvustatakse kanalite levikut, erikaalu ja ülesandeid kaasaegsel etapil. Ettekande põhiline raskuspunkt on kanalite spetsiifiliste iseärasuste väljaselgitamisel ning nende mõjul kommunikaatorile, vahendatavale informatsioonile ja adressaadile.

Analüüsi objektiks on võetud raadiokanal ja selle spetsiifika. Autori tähelepanu paeluvad järgmised küsimused:

1. Raadio spetsiifilised väljendusvahendid. Need on: elav sõna, tegelikkuse akustiline peegeldus, vahendatava informatsiooni töötlemine montööriga ja sellega saavutatav kompositsioon ning rütm.
2. Kommunikatsiooni protsess ja selle iseärasused raadios. Kõne alla tuleb kommunikaatori eriline osa suhtlemisel raadiokanali kaudu. Fantaasia ja kujutluspiltide osa kommunikatsiooni protsessis. Emotsionaalne sfäär informatsiooni ja ideede levitamisel.
3. Kanali ja adressaadi vahekorrad. Aeg ja ruum vastuvõtuprotsessi mõjustavate teguritena. Saatega tekkiva kontakti iseloomust. Saate atmosfääri ja kuulamissituatsiooni atmosfääri suhetest. Konserveeritud ja elav saade.

SOTSIOLOOGILISED UURIMUSED KAASAEGSETE INFORMATSIOONIVAHENDITE EFEKTIIVSUSE SELGITAMISEKS

A. Tamre, Tallinn

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongressi otsustes on öeldud: "Nõukogude inimeste marksistlik-leninliku maailmavaate kujundamiseks ning nende poliitili-

seks ja kultuuriliseks arendamiseks on vaja täielikumalt kasutada ajakirjandust, raadiot, televisiooni ja kino."

Järelikult ei ole informatsioonikanalite (massikommunikatsiooni vahendite) ülesandeks mitte ainult informeerimine, vaid ka inimeste kasvatamine. Et seda ülesannet edukalt täita, tuleb eelkõige teaduslike meetoditega kindlaks määrata, missugune on ühe või teise massikommunikatsiooni vahendi osa kaasaegses ühiskonnas, missugune efektiivsus on ühel või teisel vahendil ning missugused tegurid seda mõjutavad.

Eesti Raadio on rea aastate vältel pöödnud selgitada raadio mõju oma kuulajaskonnale. On korraldatud küsitlusi, viidud läbi intervjuusid, uuritud rahva arvamust kohtumiskohtudel ning tehtud üldistusi saabunud kirjadest.

Kui esialgsed uurimused olid juhuslikku laadi, siis viimase pooleteise aasta jooksul on seda tehtud rangelt teaduslikel alustel. On loodud representatiivne küsitlervate võrk koos ühiskondlike intervjuerijatega. Vastava võrgu loomisel kasutati mitmeastmelise valiku meetodit. Saadud andmete läbitöötamine toimub perforatsioonitabulatsiooni ning elektron-arvutusmasinate abil.

Läbiviidud uurimuste tulemusena on kindlaks tehtud Eesti Raadio osatähtsus teiste konkureerivate massikommunikatsiooni vahendite hulgas. Selgitati, millistest allikatest üldse omandatakse informatsiooni ja kui palju kuluatakse aega ühele või teisele vahendile, kes on meie raadio kuulaja, mida ta kuulab ja mida arvab meie saadetest. On kogutud andmeid ka Eesti rahvastiku muusikalise maitse ning soovide kohta.

Kokkuvõttes võib öelda, et:

- 1) raadio ning ajaleht on tähtsamad informatsiooni vahendid;
- 2) põhilised erinevused informatsiooniallikate kasutamisel ilmnevad soolise ja vanuselise tunnuse järgi, ülejäänud demograafilistel tunnustel on väiksem tähtsus;

- 3) regulaarselt, s. o. Iga päev kuulab Eesti Raadiot rohkemal või vähemal määral 95% eesti keelt valdavast elanikkonnast.
- 4) Raadiost soovitakse kuulda põhiliselt aktuaalset informatsiooni, meeleolu-saateid ning muusikat.
- 5) Kuulaja soovib olla kaasosaliseks vestlustel, mitte saada valmis materjali.
- 6) Kuulaja võtab meeleldi osa tähtsate probleemide lahendamisest.
- 7) Informatsioon jõuab kuulajani paremini arutluste, vaidluste jne. vormis.
- 8) Populaarsemad saated on "Päevakaja" ja "Muusikaline tund".
- 9) Vajalik on raadiosaateid anda vähemalt kahel programmil.

SISUKORD:

Lk.

1. J. Peegel, Esimene eestikeelne ajaleht Tallinnas	1
2. R. Põldmäe, "Meelejahutaja"	3
3. M. Kahu, Nädalalehest päevaleheni	7
4. E. Laugaste, Ajakirjanduse abist eesti rahva- luule kogumisel XIX saj. II poolel	9
5. S. Issakov, Tsaarivalitsuse tsensuuripoliitika põhisuunad eesti ajakirjanduse suhtes XIX saj. II poolel.	10
6. A. Palm, Eesti satiiriajakirjanduse algusest (kuni 1905. aastani incl.).	12
7. J. Kõosaar, "Teataja" saamisloost	14
8. L. Eringson, Tartu üliõpilaste lendlehtedest sajandite vahetusel	16
9. O. Kruus, Valter Kaaver ja eesti proletaarne ajakirjandus.	18
10. K. Tammistu, Legaalse revolutsioonilise töö- lisajakirjanduse parteilisest juhtimi- sest kodanlikus Eestis sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920-1924).	19
11. G. Reitsak, Eesti nõukogude ajakirjandus Suure Isamaasõja aastail.	21
12. R. Aarma, Tänapäeva följetoni probleemi- dest	22
13. I. Triikkel, Kaasaegsete massikommunikatsioo- nisüsteemide spetsiifikast ja vastas- tikusest seosest	26
14. A. Tamre, Sotsioloogilised uurimused kaas- aegsete informatsiooniallikate efektiivsuse selgitamiseks.	27